

ОРГАНИЗОВАНИ КРИМИНАЛИТЕТ У РАТУ УЗ ОСВРТ НА ИЛЕГАЛНУ ТРГОВИНУ ОРУЖЈЕМ¹

Апстракт. Рад се бави истраживањем повезаности рата и организованог криминалитета. После објашњења основних појмова, ауторка истражује утицају рата на кривична дела која врше организоване криминалне групе. У чланку се истражује и повезаност организованог криминалитета са државом имајући у виду да ратни сукоби представљају једну од околности која утиче на појаву државе у сузбијању организованог криминалитета. Осим тога ауторка се осврће и на истраживање активне политике државе организованим криминалним групама у ратним сукобима зарад сопствених политичких интереса. Илегална трговина оружјем је једна од најпрофитабилнијих активности која за највећи број организованих криминалних група ипак не чини примарни извор прихода. Указује се на податке о распрострањености илегалне трговине оружјем, субјекте који су у њој укључени и коначно на правни оквир на међународном и националном нивоу.

Кључне речи: организовани криминалитет, рат, илегална трговина оружјем, држава.

1. УВОД

Повезаност рата и криминалитета је сложено питање које се може разумети уз ослањање не само на криминологију већ и сазнања из других

---

* Ванредна професорка, Универзитет у Београду – Правни факултет, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5761-2444>, natalija.lukic@ius.bg.ac.rs.

¹ Овај рад је настао као резултат истраживања у оквиру стратешког пројекта за 2024. годину „Проблеми стварања, тумачења и примене права“ (подтема: „Правосуђе и изазови данашњице“ – тема истраживачке групе: „Правна заштита од рата и у рату“), који финансира Правни факултет Универзитета у Београду.

научних дисциплина попут историје, политичких наука, психологије итд. У испитивању те повезаности треба најпре поћи од одређења сáмих појмова. Рат се може одвијати између две или више држава, може бити грађански или међународни, а данас се најчешће дешава да се оружани сукоби одвијају на територији једне државе, али уз учешће различитих оружаних група које опет финансирају једна или више заинтересованих држава. Потом је потребно одредити шта се сматра почетком, а шта крајем рата, јер је могуће да након што на пример буде закључен мировни споразум још неко време трају оружани сукоби. Даље, отвара се и питање како установити да ли је и у којој мери дошло до пораста криминалитета у државама које су учеснице у рату. То посебно долази до изражаја у земљама на чијим се територијама сукоби одвијају, јер је могуће да услед ограниченог капацитета државних органа уопште није могуће прикупљати статистичке податке о криминалитету. У таквој ситуацији се неминовно поставља питање могућности компарације стања криминалитета у време рата са периодом који је непосредно претходио, а и са послератним периодом. Коначно, поставља се и питање како објаснити пораст или пад криминалитета у време ратних сукоба. Ако је до пораста дошло, да ли објашњење лежи у теоријама о учењу, односно да ли они који су учесници рата и који примењују насиље уче под којим условима и када је насиље дозвољено или се чак у њему може и уживати?² Постоји и мишљење да се ради о легитимизацији употребе насиља које онда постаје прихватљивије већем броју грађана. Коначно, могуће је да држава услед новонасталих околности има ограничене капацитете у гарантовању права грађана те се у том смислу отвара и питање улоге државе у настанку односно порасту криминалитета. Ако, с друге стране, дође до пада криминалитета у току ратних сукоба, питање је да ли је то последица велике тамне бројке криминалитета или учешћа мушкараца млађег узраста у оружаним сукобима који због тога нису у прилици да врше кривична дела која чине општи криминалитет? Томе се може придодати и учешће затвореника у рату што опет утиче на смањење њиховог рецидивизма, искључујући наравно евентуална кривична дела против човечности и других добара заштићених међународним правом.

2. ПОЈМОВНА ОДРЕЂЕЊА

Да бисмо уопште разумели да ли и на који начин ратови доприносе настанку и развоју већ постојећег организованог криминалитета, морамо најпре поћи од дефиниције основних појмова. Појам рата је у међународном јавном праву постепено еволуирао у појам оружаног сукоба, односно традиционално ратно право развило се, уз ослањање на Повељу УН о општој забрани употребе силе између држава, у право оружаних сукоба.³ Разлика

2 R. Gartner, L. Kennedy, „War and Postwar Violence“, *Crime and Justice*, vol. 47, 1/2018, 3.

3 М. Крећа, *Међународно јавно право*, Правни факултет, Београд, 2022, 818.

се прави и даље између међународних и немеђународних оружаних сукоба. Међународни сукоб је сукоб између држава и уз анагажовање њихових оружаних снага, затим сукоб између међународних војних снага који делују у име УН⁴ и оружаних снага државе против које се мере примењују, али и поједини сукоби између државе и недржавних ентитета (борбе против колонијалних и расистичких режима). Немеђународним оружаним сукобима сматрају се сукоби на територији једне државе⁵ при чему се против централне власти у тој држави не боре оружане снаге друге државе.⁶ Често се у литератури наводи да није једноставно прецизирати и разграничити да ли је у питању међународни или немеђународни оружани сукоб.⁷

Друго појмовно одређење односи се на организовани криминалитет. У литератури постоје различити приступи у одређењу шта се подразумева под појмом организованог криминалитета. Но, различитост приступа није карактеристична само за теорију, јер и летимичан поглед на национална кривичноправна решења показује да постоје разлике. Тако на пример италијански Кривични законик, осим криминалне организације општег типа која подразумева удруживање најмање три лица у циљу вршења кривичних дела, истовремено прописује и кривично дело удруживања у криминалну групу мафијашког типа (чл. 416 и 416 бис италијанског Кривичног законика). Осим испуњености услова општег типа криминалне организације, за постојање кривичног дела из чл. 416 бис морају бити испуњени додатни услови који се односе на *modus operandi* и циљеве деловања.⁸

У теоријским радовима велики број аутора прави разлику између приступа који инсистира на постојању криминалне организације и приступа који организовани криминалитет изједначава са тзв. илегалним бизнисом. Паоли приступ о криминалним организацијама поистовећује са законским решењима која, попут поменутог италијанског Кривичног законика, предвиђају додатне услове да би једна криминална група могла бити квалификована као мафијашка организација и већег броја европских правних решења која заузимају шири приступ односно код којих је преко границе запрећених казни за кривична дела која организоване криминалне групе чине акценат на организованом криминалитету као илегалном бизнису.⁹ Може се наћи и подела на синдикализовани тип организованог криминалитета или гангстеризам

4 *Ibid*, 819.

5 У случају да територија на којој се одвија оружани сукоб није држава (односно да није потписник Женевских конвенција) примењује се обичајна правила ратовања. Види: L. Moir, *The Law of Internal Armed Conflict*, Cambridge, 2004, 31.

6 William H. Boothby, *Weapons and the Law of Armed Conflict*, Oxford, 2016, 320

7 Види на пример: Gary D. Solis, *The Law of Armed Conflict*, Cambridge, 2010, 20-21; Крећа, *op. cit.*, 819.

8 Више у: Н. Лукић, *Сузбијање организованог криминалишеја – ујоредни шрвсјуи*, Правни факултет, Београд, 2014, 63–64.

9 L. Paoli, T. V. Beken, „Organized Crime, A Contested Concept“, *The Oxford Handbook of Organized Crime* (ed. L. Paoli), Oxford, 2014, 20–21.

повезан са различитим етничким групама попут сицилијанске Мафије, јапанских Јакуза или кинеских Тријада и професионални криминалитет оличен у деловању гангова на одређеним територијама.¹⁰ Поистовећивање организованог криминалитета са организацијом која има строгу хијерархију, централизовану структуру и чланство засновано претежно на етничком принципу везује се за извештај Кефауверове комисије коју је непосредно након окончања Другог светског рата основао амерички Сенат са циљем истраживања коцкања и рекетирања.¹¹ Иако је објашњење у том извештају критиковано као сензационалистичко, и извештај комисије коју је формирао председник Линдон Џонсон ишао је у сличном правцу тврдећи да су у организовани криминалитет у САД укључени претежно Италијани и да су идентификоване 24 криминалне организације које функционишу као картели.¹² Данас, међутим, многи истичу да је сицилијанска Мафија превазиђена, да су се појавиле бројне друге мафије (на сличне тврдње наилази се и у извештају Председничке комисије из 1983. године коју је основао амерички председник Роналд Реган) и да је уместо строго хијерархијски и централизоване криминалне организације преовладао модел децентрализованих и слабије повезаних сложених криминалних група чије су и активности и организација променљиви.¹³

Осим карактеристика организације, у литератури се истичу још неки елементи који би требало да прецизирају феномен који означавамо као организовани криминалитет.¹⁴ Тако Малц наводи да су то насиље, корупција и врста кривичних дела која се чине.¹⁵ Способност да се насиље користи или директно или као претња је по неким суштинска одлика мафијашког понашања.¹⁶ Но, насиље може бити замењено вредностима (кодекс, завет ћутања), интересима или личним везама. Пре ће бити коришћено уколико група није успела да се домогне других механизма (мисли се на позиције моћи и финансијска средства)¹⁷, а уколико се ради о државама у којима се

10 T. Newburn, *Criminology*, New York, 2017, 432.

11 H. Abadinsky, *Organized Crime*, Belmont, 2010, 63. У периоду од 1918–1943. године реч „мафија“ се на пример у листу „Њујорк Тајмс“ пјавила свега четири пута. Проблем почетком 20. века у САД није била мафија, већ криминалне активности гангова и то пре свега и Чикагу. У медијским извештавањима могу се пронаћи имена тада познатих криминалаца (Ђиакомо „Биг Џим“ Колосимо који је водио бизнис са рекетирањем док није убијен 1920. године, Џон Торио и Ал Капоне), али проблем са овим гангстерима није доживљаван као национални већ пре локални. Више у: J. S. Albanese, „The Italian-American Mafia“, *The Oxford Handbook of Organized Crime* (ed. Letizia Paoli), Oxford, 2014, 143.

12 *Ibid.*, 65.

13 T. Newburn, *op. cit.*, 433.

14 Види на пример: М. Шкулић, *Организовани криминалитети*, Београд, 2015, 35–55.

15 M. D. Maltz, „On Defining „Organized Crime“, The Development of a Definition and Typology“, *Crime and Delinquency*, vol. 22, 1976, 340.

16 D. Gambetta, „Mafia: The Price of Distrust“, *Trust: Making and Breaking Cooperative Relations* (ed. D. Gambetta), Oxford, 2000, 168–169.

17 M. D. Maltz, *op. cit.*, 341.

може очекивати да ће насилна кривична дела бити санкционисана, организоване криминалне групе неће ризиковати да насилјем скрену пажњу на себе.¹⁸ Тако се на пример за Канаду наводи да продавци опојним дрогама на велико уопште нису заинтересовани да угрозе свој бизнис употребом насилја. Има сасвим довољно продаваца као и купаца и тржиште регулише односе. Супротно, продавци кокаина у Јужној Америци живе у врло насилном окружењу,¹⁹ стопе убистава су међу највишима у свету а истовремено држава слабо санкционише такво понашање.²⁰ Да је насилје одлика ужег приступа у дефинисању организованог криминалитета заступљено је и у домаћој литератури,²¹ док има и мишљења да суштину чини повезаност организованих криминалних група са државом.²²

У литератури се могу пронаћи и мишљења да организоване криминалне групе теже не само стицању имовинске користи, већ и моћи и утицају на политичке, привредне структуре, медије и сл.²³ Управо у оружаним сукобима делује велики број хетерогених група и стога се као нужно појављује и питање њиховог међусобног разграничења. Међу тим наоружаним групама је нарочито дошло до пораста учешћа исламистичких и група цихадиста чији је удео у укупним конфликтима у свету порастао са 8% 1989. године на 73% 2015. године.²⁴ Но, иако је чињеница да се те групе такође служе вршењем криминалних активности како би остваривале своје циљеве (то може бити социјална правда, борба против империјализма, освета и сл.), управо би се разлика могла учинити примарно на пољу мотива. Организоване криминалне групе су првенствено руковођене стицањем профита.²⁵ Мартин у анализи повезаности транснационалног организованог криминалитета и тероризма закључује да је могуће направити разлику између три врсте група које се међусобно разлику према циљевима, мотивима, метама напада, карактеристикама чланова, експонирању):

1. традиционалне криминалне групе (пример су Јакузе, Тријаде, Ла Коза Ностра, руске мафијашке групе);
2. криминално-политичке групе (бивше терористичке групе за чијем деловањем је значајно смањена потреба након окончања Хладног рата и колапса СССР-а и које су се након тога усмериле на лукративне послове попут илегалне трговине опојним дрогама и оружјем);

18 K. L. Koivu, „In the Shadow of the State: Mafias and Illicit Markets“, *Comparative Political Studies*, vol. 49, 2/2016, 172.

19 K. L. Koivu, *op. cit.*, 174.

20 F. Sanchez *et al.*, „Conflict, Violence and Crime in Columbia“, in: *Understanding Civil War* (P. Collier, N. Sambanis, eds.), World Bank, 2005, 154; H. Abadinsky, *op. cit.*, 160.

21 Ђ. Ignjatović, М. Škulić, *Organizovani kriminalitet*, Beograd, 2019, 30.

22 М. Бошковић, *Организовани криминалијетей, ѓрви гео*, 1998, 9–13.

23 M. D. Maltz, *op. cit.*, 341.

24 M. Caparini, *Conflict, Governance and Organized Crime, Complex Challenges for UN Stabilization Operations*, Stockholm International Peace Research Institute, 2022, 3.

25 S. N. Kalyvas, „How Civil Wars Help Explain Organized Crime – and How They Do Not“, *Journal of Conflict Resolution*, vol. 59, 8, 1520.

3. нарко-гериле или нарко-тероризам (претходно традиционалне криминалне групе почињу да користе терористичке методе борбе против државних власти у виду неконтролисаног насиља).²⁶

3. РАТ И КРИМИНАЛИТЕТ

За разлику од времена релативног друштвеног мира, у ратним сукобима поред класичног криминалитета долази до вршења и злочина против човечности и других добара заштићених међународним правом. Што се тиче класичног криминалитета, истиче се да у време ратова долази до његовог пораста, али поједини аутори наводе да првенствено расте криминалитет жена и малолетника, али не и мушкараца који су на фронту.²⁷ Указује се да пораст најпре бележи имовински криминалитет, због несташица робе широке потрошње, уништења фабрика, потребе људи да обезбеде сва та добра, али исто тако се бележи и пораст насилних кривичних дела која се оправдавају ратним околностима. Рат утиче и на пораст илегалних делатности које су карактеристичне за организовани криминалитет као што су недозвољена трговина оружјем, трговина људима, опојним дрогама, с тим да у тим делатностима не морају учествовати само организоване криминалне групе већ и наоружане групе којима је за потребе ратовања и остваривања циљева (идеолошких, религиозних) вршење наведених криминалних активности извор прихода.

Примери неких држава у којима је организовани криминалитет распрострањен показују везу са оружаним сукобима. Грађански рат (*La Violencia*) у Колумбији који је трајао 10 година довео је до пораста насиља и различитих криминалних делатности које су са своје стране опет допринели даљем одвијању грађанског рата.²⁸ Повод за грађански рат у коме је живот изгубило око 300 хиљада људи било је убиство градоначелника Боготе и то пред хиљадама његових присталица. Рат је трајао десет година и за то време је забележен пораст стопе убистава, а чак ни по његовом окончању стопа убистава се није вратила на предратни период.²⁹ Но, тај грађански рат је само продубио

26 G. Martin, „Terrorism and Transnational Organized Crime“, in: *Transnational Organized Crime* (eds. J. Albanese, P.L. Reichel), London, 2014, 163–192.

27 Упореди: М. Милутиновић, *Криминологија*, Београд, 1969, 296–297; С. Константиновић-Вилић, В. Николић-Ристановић, *Криминологија*, Ниш, 1997, 298; М. Tonry, Why Crime Rates Are Falling Throughout the Western World, https://scholarship.law.umn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1521&context=faculty_articles (18.3.2024).

28 F. Sanchez *et al.*, *op. cit.*, 119. Историју Колумбије обележили су грађански ратови, а први је почео недуго после ослобођења од шпанске власти 1819. године. Рат је завршен 1841. године и довео је до формирања Конзервативне и Либералне странке које су од тада доминирале колумбијском политиком. Током 1851. године Колумбија је поново била у грађанском рату. Историчари су избројали 54 грађанских ратова у периоду 1851–1871. године. Прва половина двадесетог века била је релативно мирна, све до 1948. године. *Ibid*, 120.

29 Н. Abadinsky, *op. cit.*, 160; F. Sanchez *et al.*, *op. cit.*, 121.

поделе становништва, које су по неким мишљењима и допринеле његовом избијању, утицао на раст неповерења у државне институције и ослабио владавину права. Међутим, развоју организованог криминалитета и позиционирању Колумбије током деведесетих година прошлог века као прве у свету по производњи кокаина допринели су и други разлози. Мисли се на значај разумевања улоге коју су у друштвеним сукобима и повезивању са криминалним групацијама имале герилске групе (на пример Революционарне оружане снаге Колумбије), паравојне формације, преузимање тржишта дрогом од Кубанаца у САД, успешност борбе против гајање биљке коке у Боливији и Перуу, повољан географски положај (поморски путеви, близина САД, неприступачни терени у самој држави који омогућавају заклон од државних власти), општа клима безакоња, ослањање становништва на разне оружане групе у тражењу заштите коју држава не обезбеђује и поткултуре насиља.³⁰

Донекле је слично описана и ситуација у Авганистану који је до седамдесетих година прошлог века имао маргиналну улогу на интернационалном тржишту опијума. Забрана производње опијума у Ирану као и прекид тзв. француске конекције између Турске и Марсеља односно САД је створило прилику за Авганистан због и даље постојеће потребе за опијумом. Повезаност криминалитета са оружаним сукобима везује се за инвазију совјетских снага и оснивање муџахединских група које су, уз финансијску подршку САД, Саудијске Арабије и Пакистана, долазиле у сукобе са комунистичким режимом. Након окончања Хладног рата међу муџахединима је дошло до међусобног сукоба, а онда и до сукоба са Талибанима. Поред њих, контролу делова територије остваривали су трговци дрогом. Становништво је због свеопштег хаоса у друштву учествовало у производњи опијума (за њих је то био сигорнији извор прихода него узгој житарица) или се прикључивало различитим оружаним групама у делатностима попут илегалне трговине хероином, оружјем, људима, илегално рударење. Због слабих државних институција и распрострањене корупције између оружаних група постоји надметање у пружању заштите трговцима, обезбеђивању путева кријумчарења, а новац добијен тим криминалним активностима користи се за даље одвијање оружаних сукоба.³¹

Искуство грађанског рата у нашој земљи деведесетих година прошлог века доводи се у везу са порастом делатности организованог криминалитета. То не значи да одређене форме организованог криминалитета нису постојале пре тог периода и у време социјалистичког друштвено-економског система, али су нове економске и друштвене прилике утицале и на тај тип криминалитета и његово прилагођавање новонасталим околностима.³² Да грађански рат није једини фактор који доприноси порасту криминалитета и организованог криминалитета показују искуства и других бивших социјалистичких

30 M. Volfgang, F. Ferakuti, *Pokultura nasilja*, Beograd, 2012, 145–147.

31 A. Idler et al., *Armed conflict and organized crime, The case of Afghanistan*, Global Initiative against Transnational Organized Crime, Geneva, 2023, 6–20.

32 М. Бошковић, *op. cit.*, 47–48.

држава.³³ У нашој држави је током прве половине деведесетих година забележен пораст криминалитета укључујући и најтежа кривична дела попут убиства, тешких случајева разбојништва и сл.³⁴ За убиства није могуће установити колики је проценат повезан са деловањем организованих криминалних група,³⁵ али подаци о кривичним пријавама за неовлашћену производњу и стављање у промет опојних дрога показују да је од 1985. године приметан постепени пораст тих пријава да би десет година касније број пријава био десет пута већи него средином осамдесетих година прошлог века. У паравојним формацијама које су учествовале у грађанском рату било је припадника криминалног миљеа који су пре тога углавном учествовали у криминалним активностима у западноевропским државама. Након завршетка грађанског рата многи од њих су наставили са учешћем у организованом криминалитету.

Према подацима за 2020. годину у свету је евидентирано 56 конфликта на територији неке државе што је највећи број од краја Другог светског рата. До 2018. године само у 1/3 случајева су биле укључене две стране, док у 44% сукоба учествује између 3 и 9 страна, а број различитих наоружаних група томе највише допринси. Преко половине свих конфликта (30) је у Африци. Само у Либији и Сирији се број оружаних формација броји у стотинама.³⁶ Истовремено, подаци организације „Глобалне иницијативе за сузбијање организованог криминалитета“ показују да десет држава у којима

33 За Русију Албини на пример наводи да у време социјалистичког друштвено-економског система није постојао тзв. синдикализовани облик организованог криминалитета (коришћење насиља, тајно деловање у обезбеђивању услуга и заштите уз подршку легалних структура), док Мекарти истиче да је владајућа политичка партија, која је имала кључну улогу у држави, давала неформалну сагласност криминалним групама да учествују у кријумачарењу робом за којом је, због затворених граница, постојала потражња на тржишту, а посебно луксузном робом за потребе чланова партије. После пада СССР-а у Русији је почео да делује велики број организованих криминалних група, а међу њима има и оних са синдикализованом структуром. Трансформација својинских односа посебно је погодовала и организованом криминалитету у процесима приватизације. Више у: J. L. Albini *et al.*, “Russian Organized Crime”, *Journal of Contemporary Criminal Justice*, vol.11, 4/1995, 214; D. M. P. McCarthy, *An Economic History of Organized Crime, A national and transnational approach*, Routledge, London, 2011, 58–71.

34 Посебан проблем чинио је и велики пораст нерасветљених кривичних дела укључујући и убиства. Тако Б. Симеуновић-Патић наводи да је у периоду од 1985. до 1993. године у Београду проценат убиства чији су извршиоци остали непознати државним органима порастао са 1,9% 1985. године на 31,9% 1993. године. Види: Б. Симеуновић-Патић, *Убиства у Београду*, Београд, 2003, 68–69.

35 Према проценама УН око 40% свих убиства у свету годишње је у вези са деловањем организованог криминалитета. Ако је просечан број свих умишљајних убиства годишње око 440.000 произлази да само број убиства у вези са организованим криминалитетом премашује број убијених у оружаним сукобима (годишње око 94.000) и убиства у терористичким нападима (годишње 22.000). Према: *Global Study on Homicide*, UNODC, New York, 2023, 30–31.

36 М. Сапарини, *op. cit.*, 3.

је процењана највиша стопа организованог криминалитета улази у категорију држава које су „посрнуле“³⁷ или које су погођене конфликтима.³⁸

Поједини аутори су испитивали и однос врста организованих криминалних активности и ратова, па тако Корнел закључује да оружани конфликт поспешује трговину дрогом, али је може и трансформисати. Група „Революционарне оружане снаге Колумбије“ је најпре настала да заштити сељацима, затим је наплаћивала заштиту и руте за трговину дрогом, а онда се повезала са криминалним картелима и укључила у „бизнис“.³⁹

Према подацима Института УН за проучавање криминалитета сукоб у Украјини је довео или до пораста криминалних активности као што су недозвољена трговина опојним дрогама, оружјем и људима или до њихове исте заступљености као и пре почетка рата.⁴⁰ Украјина је и пре сукоба била земља порекла жртава трговине људима. Ризик од виктимизације је порастао као и за кријумчарење. Криминалци су окренути фалсификовању докумената, кријумчарењу мушкараца који желе да избегну војну обавезу (услуга кошта између 1000 и 3000\$), а ризик од трговине људима је нарочито изражен код деце која немају пратњу, код миграната, лица са душевним сметњама, Рома, LGBTQ популације. Злоупотребљава се и позиција избеглица којима се на граници са околним земљама нуди превоз, посао и слично, а иза тога се крије трговина људима. Што се тиче трговине дрогом, Украјина је и пре рата била погодна рута за трговину хероином из Авганистана до Западне Европе. Током 2020. године у Украјини је откривено 70 лабораторија за производњу синтетичких дрога за тржиште у Пољској, Белорусији, Молдавији, Русији. Црно море се сад не може користити у те сврхе, због чега још више на значају добијају друге руте за дрогу из Латинске Америке – балканска рута или балтичке земље. У Украјини је и пре сукоба био развијен посао са производњом цигарета и њиховим кријумчарењем у Западну Европу и процењује се да је око 10% свих заплеењених паковања цигарета имало украјинско порекло. Упркос рату производња се и даље одвија.⁴¹

Као што се указује да оружани сукоби могу поспешити или трансформисати делатности организованог криминалитета, има и примера где распрострањеност организованог криминалитета доводи до неконтролисаног насиља које се по броју смртних исхода може поредити са ратом. Најбољи пример је Мексико који је после Колумбије преузео једну од водећих улога у снабдевању тржишта САД дрогом. Процењује се да је број убистава у периоду 2006-2011. године, који се приписује мексичким криминалним

37 Процена „посрнулости“ или дисфункционалности државе процењује се на основу низа фактора који се класификују у друштвене, економске, политичке.

38 *Ibid.*

39 S. E. Cornell, „The Interaction of Narcotics and Conflict“, *Journal of Peace Research*, vol. 42, 6/2005, 751–760.

40 *The Conflict in Ukraine and its Impact on Organized Crime and Security*, UNICRI, 2022, 4.

41 *Ibid.*, 21–26.

картелима, око 50 хиљада, односно око 10.000 годишње.⁴² Због тога се ситуација у Мексику често означава као грађански рат, а користи се и термин „нарко-тероризам“.⁴³ Оно што, међутим, онемогућава да се организовани криминалитет поистовети са грађанским ратом и борбом оружаних група јесте недостатак идеологије, тј. примарни циљ тих картела је стицање профита. Иако су неки од њих руковођени идеологијом и говоре да они то чине да би се борили против људи на власти који угњетавају народ и слично, то је само начин да се замаскира суштина, а то је да се ради о криминалитету усмереном ка стицању имовинске користи.⁴⁴

У литератури се посебно разматра и питање утицаја рата на кретање криминалитета по његовом окончању. Иако су спроведене и многе емпиријске студије на ту тему, не може се закључити да рат у свим друштвима производи исте последице, а самим тим је могуће направити разлику између држава у којима је након рата дошло до пораста криминалитета и других које се успешније превазишле окончање сукоба. Постоје различита објашњења пораста криминалитета након завршетка оружаних сукоба. Може се направити разлика између објашњења пораста насиља на индивидуалном нивоу (физичке повреде, нарочито главе и проживљене психичке трауме) и на друштвеном. У оквиру другог приступа постоји неколико објашњења. Прво гледиште указује на процес легитимизације насиља које у току ратних сукоба постоје распрострањеније.⁴⁵ Друго гледиште наглашава значај војничке подкултуре којом доминирају вредности попут агресивности, издржљивости и мањка емпатије. Треће гледиште указује на значај перцепције грађана о легитимности државних институција. Имајући у виду да је држава као ималац монопола силе угрожена у току ратних сукоба, да због оружаних сукоба не може у потпуности или на делу територије да гарантује основна права својим грађанима, ствара се простор за

42 S. N. Kalyvas, *op. cit.*, 1519.

43 Термин нарко-тероризам први је користио перуански председник Тери 1982. године и под њиме подразумевао повезаност трговине наркотицима и насиље у терористичким нападима. Сигурно да је један од најпознатијих нарко-терориста Пабло Ескобар који не само да је био на челу Меделин картела, већ је познато да се обрачунавао са државом убијајући њене представнике. Савет безбедности УН је 2001. године изразио забринутост због повезаности транснационалног организованог криминалитета и међународног тероризма, илегалне трговине опојним дрогама и оружјем, прања новца и илегалним преношењем нуклеарног, хемијског и биолошког оружја и указао на потребу међусобне сарадње на националном, регионалном и међународном нивоу са циљем појачања глобалног одговора и очувања међународне сигурности.

44 S. N. Kalyvas, *op. cit.*, 1520.

45 Критичари истичу да наведено објашњење не може дати одговор на питање зашто у свим друштвима захваћеним ратом не долази до пораста послератног насиља. Даље, тешко је утврдити до ког временског момента делују новоусвојени обрасци понашања. Коначно, питање је да ли рат ствара културу насиља или су друштва која подржавају насиље спремнија да ратују. Наведено према: R. Gartner, L. Kennedy, *op. cit.*, 22–25.

деловање других формација које могу попунити тај вакуум. Прилику нарочито могу искористити бивши затвореници који се по окончању ратних сукоба придружују или оснивају криминалне групе. Због учешћа у оружаним сукобима више новца се издваја за потребе војске, а мање за потребе грађана, а на перцепцију легитимности деловања полиције утиче и чињеница да полиција мора да обавља двојаку улогу – и чувара реда и заштите државе у оружаним сукобима.⁴⁶ Након окончања рата, на перцепцију легитимности утичу и економски проблеми попут незапослености, инфлације, сивог тржишта, проблеми у функционисању државних институција и сл. Повратак поверења грађана је процес који не може брзо да се оствари. Тако се на пример истиче да је у Белгији након окончања Првог светског рата дошло до распрострањености бандитизма што је било узроковано ослабљеним позицијом полиције и кривичног правосуђа.⁴⁷ У складу са наведеним, криминолошке теорије које указују на значај аномије као стања које карактерише одсуства правила и теорије о социјалној дезорганизацији које криминалитет повезују са лошим економским условима и слабом неформалном социјалном контролом би могле послужити као објашњење пораста криминалитета у ратним условима.

4. ДРЖАВА И ОРГАНИЗОВАНИ КРИМИНАЛИТЕТ

Због напред наведених схватања о значају државних органа и институција као и перцепције грађана о њиховој легитимности за настанак и трајање организованих криминалних делатности у време оружаних сукоба у овом делу рада посветићемо пажњу управо питању односа државе према организованом криминалитету.

Држава као ималац монопола силе на одређеној територији је за такву позицију морала да се избори. Тили наводи да су модерне државе настајале у борби са локалним феудалним владарима који су имали своје поседе, следбенике, утврђења и приватне војске. Но, упркос преузимању превласти у организовању војске и наплаћивања пореза, државе и даље морају да се ослањају на локалне носиоце власти због ограничених могућности да своју власт директно спроводе на целој територији.⁴⁸ Управо се као једно од објашњења у настанку организованог криминалитета и наводи слаба централна власт што може бити узроковано неприступачношћу терена (пример су нарко-картели у Колумбији), неповерењем грађана (пример је италијанска Мафија која не би могла да настане односно чије објашњење није могуће ако се не узму у обзир друштвене и државне прилике из друге

46 A. Deglow, "Localized legacies of civil war: Postwar violent crime in Northern Ireland", *Journal of Peace Research*, vol.53, 6/2016, 789.

47 R. Gartner, L. Kennedy, *op. cit.*, 29.

48 C. Tilly, "War Making and State Making as Organized Crime", in: (eds. P. Evans, T. Skocpol), *Bringing the State Back In*, Cambridge University Press, 1985, 184–186.

половине 19. века⁴⁹) или сукобима и ратовима (тајна кинеска друштва из којих су и настале Тријаде појављују се средином 18. века у провинцији Фуџијан коју су карактерисале константне побуне и промене власти. Јапанске Јакузе су настале од различитих банди, а њихово деловање забележено је још у Средњем веку. Држава их је дуго толерисала, а највећи успон доживеле су у време криза у Јапану, почетком 19. века и после пораза у Другом светском рату).⁵⁰

Но, чињеница је да је организовани криминалитет настао и у државама које нису биле ограничене у спровођењу власти због неприступачности терена или оружаних сукоба. Пример су САД, а Абадински истиче да је и пре периода Прохибиције постојао криминалитет који би се могао означити као организовани и чији се настанак везује за злоупотребу јавних овлашћења и корупцију на локалном нивоу. Распрострањена корупција уз, како то Абадински истиче, неконтролисани капитализам⁵¹ допринели су повезивања носилаца политичке власти и са тзв. криминалним подземљем, али и са припадницима из привредног сектора.⁵²

За разлику од напред описаних ситуација, држава може имати и доста активнију улогу када је организовани криминалитет у питању. Због тога се у литератури може наћи и појам организованог криминалитета државе. Наиме, распрострањено је мишљење да је организовани криминалитет тај који преко коруптивних механизма остварује негативан утицај на друштво.⁵³ За разлику од појединаца који као представници политичке

49 У ситуацији када држава није у могућности да остварује своју власт и да пружа заштиту грађанима јавља се потреба да то учини неко други. Због тога поједини аутори истичу да мафија пружа заштиту која не мора бити изнуђена, већ заиста потребна, а у којој мери је она у могућности да то и учини и какав је „квалитет“ њених услуга је друго питање. Варезе наводи пример на Сицилији када држава није могла заштити сељаке од бандита па је локални парох охрабрио вође једног клана (*cosca*) да окупи групу наоружаних људи који би, уз одређену надокнаду, пратили пољопривреднике на путу када преносе пшеницу до млина. После тога су се и за друге проблеме сељани обраћали извесном Видинију, који је био на челу клана, за помоћ. Више у: F. Varese, *Protection and Extortion*, Oxford Handbooks Online, 2013, 1.

50 L. Paoli, "Towards a Theory of Organized Crime: Some Preliminary Reflections", in: *Illegal Entrepreneurship, Organized Crime and Social Control, Essays in Honor of Professor Dick Hobbs* (ed. G. A. Antonopoulos), Switzerland, 2016, 3–18.

51 У литератури се иначе истиче да је у многим државама нагли прелазак на тржишну економију уз истовремену немогућност државе да заштити имовинска права грађана знатно допринео развоју организованог криминалитета. То је предуслов, али није довољно да постоји потражња за одређеним добрима и услугама, већ и понуда. С друге стране, претерана бирократизација оличена у ограничавању доступности робе за којом постоји потреба такође доприноси ширењу организованих криминалних делатности. Према: F. Varese, *op. cit.*, 3–5.

52 H. Abadinsky, *op. cit.*, 55–57.

53 S. Karstedt, „Organizing Crime, State as Agent“, in: *Oxford Handbook of Organized Crime* (L. Paoli ed.), Oxford, 2014, 303. Лупша указује на три стадијума у развоју организованог криминалитета. Први је предаторски стадијум у коме чланови

власти злоупотребљавају своја овлашћења како би помогли члановима криминалних група и на тај начин желе себи прибавити противправну имовинску корист, организовани криминалитет државе подразумева различите начине (подршка, организовање, толерисање) укључености представника државе у криминалитет с тим да овде није посреди тежња за остварењем личне користи, већ неког државног интереса.⁵⁴ У питању су различита кривична дела, а већину бисмо одредили као политички криминалитет (кршење права грађана, подршка терористичких група, атентати на политичке непријатеље), али то могу бити и кривична дела која представљају типичне делатности организованих криминалних група попут илегалне трговине оружјем, опојним дрогама, кријумчарење, корупција представника власти других држава и сл. Чемблис је у свом раду на тему криминалитета државе указао на различите илегалне праксе које су агенти СИА преко трећих лица остваривали у другим земљама. Међу њима се наводи учешће у трговини опијумом, илегално снабдевање побуњеничких група оружјем, толерисање испорука кокаина у САД у замену за друге услуге, на пример снабдевање оружјем и новцем побуњеничких група у другим земљама.⁵⁵ Пасас такву повезаност државе и других субјеката у вршењу криминалних активности назива хибридни криминалитетом.⁵⁶ Да таква пракса држава није новост Чемблис врло детаљно објашњава и на примеру организованог пиратства у периоду 16-19. века. Наиме, Велика Британија, Француска и Холандија су, да ни би улазиле у ратове са Шпанијом и Португалом које су већ имале развијене поморске путеве до колонија у Јужној Америци и где су вршили експлоатацију природних богатстава, оствариле сарадњу са пиратима. Иако је пиратство било кажњиво и смртном казном у законима тих европских држава, њихове илегалне активности су биле толерисане, а наведене државе су им чак обезбеђивале подршку на мору и острвима, али су заузврат морели донети плен. Колики је био значај тог плена, показује на пример чињеница да су се једном приликом пирати који су пљачкали шпанске и португалске бродове за енглеску круну, донели толико злата и

организованих криминалних група примењују насиље како би заузели територију и монопол над применом силе, али је све време под контролом државних власти; паразитска фаза у којој се због државних забрана, санкција УН, ратова стварају услови за интензивнији развој илегалних делатности и коначно фаза симбиозе када држава постаје заробљена, а мафија држава у држави. У коначној фази више није могуће одвојити државу од организованог криминалитета под чијом се контролом налазе не само државни званичници већ и привредни субјекти. Према: P. Green, T. Ward, *State Crime – Governments, Violence and Corruption*, London, 2004, 93.

54 *Ibid.*, 305.

55 W. Chambliss, „State-Organized Crime“, *Criminology*, 2/1989, vol. 27, 192–198.

56 N. Passas, „Cross-border crime and the interface between legal and illegal actors“, *Upper-world and Underworld in Cross-border Crime* (eds. P. van Dyne, K. von Lampe, N. Passas), Tilburg, 2002, 11–42. О примерима повезаности САД и њених служби са различитим субјектима у вршењу криминалних активности види и: D. Friedrichs, *Trusted Criminals, White-Collar Crime in Contemporary Society*, Belmont, 2010, 141–145, 159–164.

сребра да је држава могла покрити све своје трошкове за 7 година. То је због чињенице да су опљачкали град Номбре де Диос где су Шпанци држали злато и сребро.⁵⁷ Осим повезаности државе са различитим паравојним групама које раде у остваривању њених политичких интереса у време сукоба, у криминологији се говори и о државно-корпоративном криминалитету који до изражаја нарочито долази у време оружаних сукоба, а поједини аутори истичу да државе и иницирају ратове како би омогућиле домаћим компанијама отварање нових тржишта, експлоатацију природних богатстава и јефтине радне снаге.

У крос-националној студији која је обухватила 59 држава вршена је анализа утицаја различитих фактора на присутност организованог криминалитета. Фактори су подељени у две групе. Прва се односи на политичку власт (независност институција, гарантовање политичких права), присутност цивилног друштва, док друга група обухвата економске факторе (брuto друштвени производ, распрострањеност сиве економије, незапосленост, сиромаштво). Испоставило се да политички фактори имају већи значај, а међу њима највећи утицај на заступљеност организованог криминалитета има независно правосуђе. Од економских фактора испоставило се да највећи утицај има распрострањеност сиве економије.⁵⁸ Аутор закључује да ако економски систем у држави функционише, а држава не може ефективно да спроводи своју власт, развиће се приватни системи заштите, али ако постоји удружено дејство неуспеха који обухвата и политичку власт и економски систем неминовно је да се развије организовани криминалитет, односно тзв. систем пружања заштите коју организују криминалне групе. Уколико једна држава ефикасно спроводи власт на својој територији организоване криминалне групе немају пуно могућности за инфилтрацију у легалне послове и своје активности усмериће ка илегалним попут трговине наркотицима, људима, организовању проституције и сл.⁵⁹

5. НЕДОЗВОЉЕНА ТРГОВИНА ОРУЖЈЕМ

Према Упитнику о доступности оружја грађани су 2017. године у поседу имали око 857 милиона комада оружја, од чега се процењује да је 12% регистровано. Према проценама Глобалне иницијативе против транснационалног организованог криминалитета илегална трговина оружјем представља треће најзаступљеније криминално тржиште у свету, а трговина је нарочито распрострањена у Америци, Африци и Азији.⁶⁰ Илегална трговина оружјем

57 *Ibid.*, 186.

58 Н. Sung, „State Failure, Economic Failure, and Predatory Organized Crime: A Comparative Analysis“, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, vol.41, 2/2004, 111–129.

59 *Ibid.*

60 *Arms Trafficking and Organized Crime, Global Trade, Local Impacts*, Global Initiative against Organized Crime, 2022, 1.

и муницијом у великој мери зависи од оружаних сукоба, јер конфликти представљају један од главних извора за снабдевање оружјем које често и дуго након окончаних сукоба наставља да циркулише, односно да буде предмет трговине и кријумчарења.⁶¹ У Студији о процени могућности за сузбијање илегалне трговине оружјем у ЕУ процењује се да су најзначајнији извори за снабдевање илегалним оружјем и муницијом реактивација оне-способљеног оружја, оружје стечено кривичним делима (крађе, проневера оружја повереног у служби), конвертовање гасног и сигналног оружја, оружје које се бившим службеницима поклања приликом одласка у пензију, крађе, губитак, недозвољена трговина легално произведеног оружја на црном тржишту итд.⁶² У истом извештају се наводи да највећи број комада илегалног оружја у земље ЕУ долази из Источне Европе и земаља на Балкану, с тим да је у последње време доста заступљено и оружје из афричких држава.

Трговину оружјем није лако контролисати имајући у виду да често и корупција има значајну улогу, да су широм света забележени случајеви крађе оружја из магацина војске и полиције. Тако прибављено оружје се потом продаје, а купци су неретко и чланови организованих криминалних група. Томе доприносе и проблеми који у државама постоје у погледу регистрације оружја, неинформисаност грађана о врстама оружја и обавези деактивације, као и изостанак обележавања сваког комада оружја и муниције. На илегалну трговину утичу и државе које снабдевају оружјем државе и групе које учествују у оружаним сукобима.⁶³ Последице илегалне трговине оружјем односе се понајпре на кривична дела која се врше употребом оружја. Подаци Глобалне студије о убиствима из 2023. године показују да међу државама постоје велике разлике у погледу процента убистава извршених употребом ватреног оружја. За највећи број држава на оба америчка континента подаци указују на удео који генерално прелази 50% свих извршених убистава. У Европи такође постоје варијације, а једине државе у којима удео убистава извршених употребом ватреног оружја прелази 50% су Албанија (75%) и Северна Македонија (51%). За Србију је наведено да за преко

61 Према проценама које је извршио Институт УН за међурегионално проучавање криминалитета и кривичног правосуђа (UNICRI) очекује се да ће након завршетка рата у Украјини велики број комада оружја опет да се нађе на црном тржишту у Западној Европи. То је био и случај након завршетка конфликта у бившој Југославији, а сада је количина оружја која се испоручује Украјини знатно већа. Између марта и јуна 2022. године молдавске власти су на пример регистровале 43 случајева кријумчарења оружја и муниције. Постоје и наводи и сумње о крађи оружја и муниције и сарадњи полицијских и војних лица Украјине са организованим криминалитетом у Пољској. Само за период 2013-2015. године се процењује да је око 300.000 комада оружја и муниције из Украјине украдено, а повраћено је свега 4.000. Према: *The Conflict in Ukraine and its Impact on Organized Crime and Security*, UNICRI, 2022, 27–28.

62 *Study to Support an Impact Assessment on Options for Combatting Illicit Firearms Trafficking in the European Union*, Luxembourg, 2014, 14.

63 *Arms Trafficking and Organized Crime, Global Trade, Local Impacts*, Global Initiative against Organized Crime, 2022, 4.

50% убистава извршених 2021. године није доставила податке о средству коришћеном у извршењу тих кривичних дела.⁶⁴ У криминолошким истраживањима спроведеним у нашој земљи указује се да је удео убистава извршених употребом ватреног оружја између 30 и 50%.⁶⁵ По неким проценама коришћење ватреног оружја у извршењу убистава повезаних са деловањем организованог криминалитета знатно је чешће (наводи се удео од око 75%) у поређењу са осталим убиствима.⁶⁶ При томе, често се ради о оружју које се налази у неовлашћеном поседу учинилаца убистава.⁶⁷

У илегалну трговину оружјем укључени су различити субјекти. То могу бити појединци, криминалне групе, привредни субјекти, представници политичке власти. Појединци у трговини учествују често како би на тај начин помогли члановима криминалних група да дођу у посед оружја. У питању су лица која немају законских препрека да дођу у легални посед оружја, а потом их продају другим лицима.⁶⁸ Појединци су укључени не само у трговину, већ и израду оружја.⁶⁹ Може се радити о ручној изради коришћењем различитих материјала (то могу бити рудиментарни али и доста софистициранији начини израде оружја).⁷⁰ Упутства за израду оружја неретко се могу пронаћи на интернет платформама. Још један начин израде оружја подразумева коришћење 3Д штампача. Истиче се пример екстремистичког напада на синагогу у Халеу када је нападач убио две особе из оружја које је направио употребом таквог штампача, док је упутство за прављење пронашао

64 *Global Study on Homicide 2023*, UNODOC, New York, 2023, 132.

65 N. Lukić, „Stopa ubistava u Srbiji (1951-2019) u poređenju sa drugim evropskim državama“, u: *Kaznena reakcija u Srbiji XI deo* (ur. Đ. Ignjatović), Beograd, 2021, 307; Đ. Ignjatović, N. Lukić, O povezanosti alkohola i ubistava u uzorku osuđenih u Beogradu, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 3/2022, 779.

66 *Study to Support an Impact Assessment on Options for Combatting Illicit Firearms Trafficking in the European Union*, Luxembourg, 2014, 27.

67 У нашој статистици се у случају да је окривљени осуђен за дела у стицају евидентира само најтеже кривично дело (у овом случају убиство) због чега и подаци о пријављеним и осуђеним лицима за недозвољену производњу, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материја (чл.348 КЗ) не одражавају право стање.

68 У једном примеру наводи се да је окривљени укупно 87 пута прешао границу САД и Мексика како би легално набављено оружје предао припадницима Синалоа картела. Види: *Digest of Firearms Trafficking and Related Crimes Cases*, UNODOC, Vienna, 2023, 54.

69 Илегална производња оружја може бити и организована, а то је нарочито случај за време оружаних сукоба. Види: T. Sparens, Trafficking in Illicit Firearms for Criminal Purposes within the European Union, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, vol.15, 3/2007, 359–382.

70 У UNODOC извештају се на пример наводи да је јапански премијер Шинзо Абе убијен управо из пиштоља који је атентатор сам направио. Посебан проблем представља продаја сетова за израду оружја, који су састављени од необележених делова од којих се може по приложеним упутствима саставити оружје. У неколико случајева у САД су због тога вођени судски поступци против компанија које се без потребних дозвола продавали те сетове. *Digest of Firearms Trafficking and Related Crimes Cases*, UNODOC, Vienna, 2023, 23–25.

на интернету. Коначно, до оружја које се може употребити се долази и реактивацијом претходно деактивираниог оружја, као и конвертовањем на пример гасног, сигналног или оружја које служи као имитација.⁷¹

У поређењу са појединцима, организоване криминалне групе имају већу улогу у илегалној трговини оружјем. Према проценама о повезаности организованог криминалитета и илегалног држања/трговине оружјем у земљама ЕУ, истиче се да се та повезаност може огледати у следећем:

1. Илегално набављање ватреног оружја ради обезбеђивања вршења других криминалних активности попут трговине људима, опојним дрогама⁷² и слично,
2. Коришћење ватреног оружја као средства у извршењу насилних кривичних дела, најчешће у међусобним обрачунима криминалних група;
3. Бављење илегалном трговином ватреним оружјем, деловима и муницијом.⁷³

Извештаји међународних организација указују да је илегална трговина оружјем углавном споредна делатност организованог криминалитета, али има и примера где је им то примарна активност. Оружје се продаје или у земљама које су погођене оружаним сукобима или се обавља унутрашња/међународна трговина при чему су купци најчешће друге криминалне групе.⁷⁴ Осим њих, и другим наоружаним групама, попут терористичких, је потребно оружје што их доводи у везу са организованим криминалитетом.

За испоруку оружја у земље које су погођене сукобима важну улогу имају привредни субјекти, али и носиоци политичке моћи који могу учествовати у томе. Извоз и увоз оружја најчешће се у државама уређује посебним законима којима се предвиђају услови под којима се оружје може продавати. Привредни субјекти који производе оружје морају прибавити потребне сагласности надлежних државних органа како би вршили испоруке. У том погледу постоји могућност корумпирања службеника задужених за издавање дозвола,⁷⁵ али је исто тако забележено да су компаније прилагале фалсификовану документацију како би вршиле испоруке оружја земљама којима је то забрањено. Посебну улогу имају приватне војне компаније које пружају различите врсте услуга својим клијентима (војну помоћ,

71 *Ibid.*

72 Према проценама у европским земљама, илегална трговина оружјем је најчешће чврсто повезана са илегалном трговином опојним дрогама, а у неким европским државама се процењује да је чак 99% заплешеног оружја у вези са тим кривичним делом. *Arms Trafficking and Organized Crime, Global Trade, Local Impacts*, Global Initiative against Organized Crime, 2022, 13.

73 *Study to Support an Impact Assessment on Options for Combatting Illicit Firearms Trafficking in the European Union*, Luxembourg, 2014, 31.

74 *Digest of Firearms Trafficking and Related Crimes Cases*, UNODOC, Vienna, 2023, 59.

75 Увоз и извоз наоружања у Србији је регулисан Законом о извозу и увозу наоружања и војне опреме, „Сл. гласник РС“, 107/2014.

услуге стратешког саветовања, логистичке и обавештајне услуге) што може бити повезано и са вршењем различитих кривичних дела попут незаконите трговине, дела против човечности и других добара заштићених међународним правом, илегалном трговином оружјем. Услуге тих компанија неретко користе и државе односно њихови представници како би на пример угушили оружане побуне, помогле у борби против различитих оружаних група, набављале оружје из других држава за режиме за које раде и сл.⁷⁶

5.1. Правни оквир за сузбијање илегалне производње/трговине/поседовања оружја

На међународном плану посебну улогу у сузбијању илегалне производње и трговине ватреним оружјем имају Конвенција УН о сузбијању транснационалног организованог криминалитета⁷⁷ (у даљем тексту Конвенција), Протокол УН о сузбијању илегалне трговине и производње ватреног оружја, делова, компоненти и муниције (у даљем тексту Протокол⁷⁸) и Уговор о трговини наоружањем.⁷⁹ Протокол је повезан са Конвенцијом и у чл. 1 се и наводи да се његове одредбе тумаче у складу са њом. Протокол се првенствено односи на транснационалне трансакције сходно чему су предвиђене детаљне одредбе о увозу/извозу/транзит ватреног оружја, делова и муниције. Од држава које учествују у трансакцијама се захтева да дају одобрење пре него што ватрено оружје напусти, уђе или пређе преко територије државе која даје одобрење. На тај начин се омогућава праћење пошиљки и спречава нестанак или крађа ватреног оружја.⁸⁰ У чл. 5 предвиђена су следећа кривична дела:

- 1) недозвољена производња оружја, делова и муниције;
- 2) недозвољена трговина оружјем, деловима и муницијом;

76 J. Ross, D. Rothe, „Private Military Contractors, Crime and the Terrain of Unaccountability“, *Justice Quarterly*, 4/2010, vol.27, 593–617. Види и: V. Ruggiero, „War as corporate crime“, in: *State Crime in the Global Age* (W.J. Chambliss, R.Michalowski, R.C.Kramer eds.), Cullompton, 2010, 103–117.

77 United Nations Convention against Transnational Organized Crime, 55/25 of 15 November 2000.

78 The Protocol against the Illicit Manufacturing of and Trafficking in Firearms, their Parts and Components and Ammunition (Firearms Protocol), 55/255 of 31 May 2001.

79 The Arms Trade Treaty, 24 December 2014. Протокол и Уговор се не односе на исту врсту оружја. Протокол регулише производњу и трговину ватреног оружја које је преносиво (у смислу да једно физичко лице може да носи ватрено оружје без механичке или друге помоћи) и дефинисано је на начин као и српском Закону о оружју, док се Уговор односи и на ратно наоружање, а не само малокалибарско и лако наоружање.

80 *Legislative Guide for the Implementation of the Protocol against the Illicit Manufacturing of and Trafficking in Firearms, their Parts and Components and Ammunition, Supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, Part IV*, p. 403.

3) фалсификовање или недозвољено уништавање, уклањање или мењање обележја на оружју у складу са чл. 8 Протокола.

На нивоу ЕУ од значаја је Директива бр. 2021/555 о стицању и држању оружја.⁸¹

Што се домаћег законодавства тиче Кривични законик⁸² предвиђа неколико инкриминација у вези са оружјем. Најпре у групи кривичних дела против јавног реда и мира законодавац прописује две инкриминације: израђивање и набављање оружја и средстава намењених за извршење кривичних дела (чл. 347) и недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материја (чл. 348). Наведена дела су бланкетног карактера те је за њихову примену потребно узети у обзир Закон о оружју и муницији.⁸³ Осим тих кривичних дела, у групи инкриминација против човечности и других добара заштићених међународним правом предвиђено је и кривично дело недозвољена производња, промет и држање оружја чија је употреба забрањена (чл. 377).

6. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Рат, односно оружани сукоб је стање које доводи до аномије и социјалне дезорганизације. Ограничени капацитет за примену права доводи до перцепције људи да злочин може проћи некажњено. Погоршање социјалних и породичних услова узрокованих ратним стањем ствара притисак и може се довести у везу са порастом криминалитета. Нестацица робе, али и потребу за новим услугама (на пример кријумчарење како би се избегла војна обавеза) стварају повољну прилику за организоване криминалне групе чији је примарни интерес стицање профита. У ратним околностима те нове прилике удружене су са потпуним или делимичним изостанком државне реакције могу послужити као објашњење пораста делатности организованих криминалних група. Но, врло често није у потпуности могуће установити колико је криминалитет заиста затупљен у време ратних сукоба због велике тамне бројке и потешкоћа у откривању и гоњењу учинилаца као и спремности грађана да пријаве виктимизацију. Оружане групе које учествују у сукобима имају различите циљеве, а врло често новац за њихово остваривање добијају укључивањем у криминалне активности, што отвара и питање разграничења организованих криминалних од на пример терористичких. Често међу њима постоји сарадња, али има и примера да група која је примарно основана како би се борила за неке идеале временом прерасте у групу која има доста

81 Directive (EU) 2021/555 of the European Parliament and of the Council of 24 March 2021 on control of the acquisition and possession of weapons, Official Journal of the European Union, L 115/1, 6.4.2021.

82 («Сл. гласник РС», бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019).

83 («Сл. гласник РС», бр. 20/2015, 10/2019, 20/2020 и 14/2022).

елемената организованог криминалитета. Једна од тих криминалних активности је илегална трговина оружјем која по проценама различитих међународних тела и организација представља криминално тржиште које је по оствареном профиту у самом врху илегалних делатности. Та трговина се у мањој мери одвија у Европи, а значајно више на другим континентима при чему су највећи добављачи управо ратом захваћена подручја. У илегалну трговину оружјем могу бити укључени појединци, организоване криминалне групе, привредни субјекти који иначе легално производе или продају оружје, али и представници власти који најчешће због корупције омогућавају илегални промет. Последице се огледају у кршењу норми међународног права уколико се оружје испоручује у државе које су захваћене сукобима, а истовремено пораст илегалног оружја у поседу грађана доводи и до пораста бројних насилних кривичних дела и то не само у време сукоба неко и доста дуго након окончања ратова. Због тога и на међународном плану постоје конценције и друга документа која би требало путем остваривања хармонизације националних правних система и кроз међусобну сарадњу држава да допринесу у сузбијању илегалне производње и трговине оружјем.

ЛИТЕРАТУРА

- Abadinsky H., *Organized Crime*, Belmont, 2010.
- Albanese J. S., „The Italian-American Mafia“, *The Oxford Handbook of Organized Crime* (ed. L. Paoli), Oxford, 2014, 142–158.
- Albini J. L., et al, „Russian Organized Crime“, *Journal of Contemporary Criminal Justice*, vol.11, 4/1995, 213–243.
- Boothby W. H., *Weapons and the Law of Armed Conflict*, Oxford, 2016.
- Caparini M., *Conflict, Governance and Organized Crime, Complex Challenges for UN Stabilization Operations*, Stockholm International Peace Research Institute, 2022.
- Chambliss W., „State-Organized Crime“, *Criminology*, 2/1989, vol. 27, 183–208.
- Cornell S. E., „The Interaction of Narcotics and Conflict“, *Journal of Peace Research*, vol.42, 6/2005, 751–760.
- Deglow A., „Localized legacies of civil war: Postwar violent crime in Northern Ireland“, *Journal of Peace Research*, vol.53, 6/2016, 786–799.
- Friedrichs D., *Trusted Criminals, White-Collar Crime in Contemporary Society*, Belmont, 2010.
- Gambetta D., „Mafia: The Price of Distrust“, *Trust: Making and Breaking Cooperative Relations* (ed. D. Gambetta), Oxford, 2000, 158–175.
- Gartner R., Kennedy L., „War and Postwar Violence“, *Crime and Justice*, vol.47, 1/2018, 1–68.
- Green P., Ward T., *State Crime – Governments, Violence and Corruption*, London, 2004.
- Idler A., et al, *Armed conflict and organized crime, The case of Afghanistan*, Global Initiative against Transnational Organized Crime, Geneva, 2023.

- Ignjatović Đ., Lukić N., „O povezanosti alkohola i ubistava u uzorku osuđenih u Beogradu“, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 3/2022, 765–792.
- Kalyvas S. N., „How Civil Wars Help Explain Organized Crime – and How They Do Not“, *Journal of Conflict Resolution*, vol.59, 8/2015, 1517–1540.
- Karstedt S., „Organizing Crime, State as Agent“, in: *Oxford Handbook of Organized Crime* (L. Paoli ed.), Oxford, 2014, 303–320.
- Константиновић-Вилић С., Николић-Ристановић В., *Криминологија*, Ниш, 1997.
- Koivu K. L., „In the Shadow of the State: Mafias and Illicit Markets“, *Comparative Political Studies*, vol. 49, 2/2016, 155–183.
- Крећа М., *Међународно јавно право*, Правни факултет, Београд, 2022.
- Лукић Н., *Сузбијање организованој криминалији – уредни присиљни*, Правни факултет, Београд, 2014.
- Lukić N., „Stopa ubistava u Srbiji (1951–2019) u poređenju sa drugim evropskim državama“, u: *Kaznena reakcija u Srbiji XI deo* (ur. Đ. Ignjatović), Beograd, 2021, 292–311.
- Maltz M. D., „On Defining „Organized Crime“, The Development of a Definition and Typology“, *Crime and Delinquency*, vol.22, 1976, 338–346.
- Martin G., „Terrorism and Transnational Organized Crime“, in: *Transnational Organized Crime* (eds. J. Albanese, P. L. Reichel), London, 2014, 163–192.
- Moir L., *The Law of Internal Armed Conflict*, Cambridge, 2004.
- Милутиновић М., *Криминологија*, Београд, 1969.
- Newburn T., *Criminology*, New York, 2017.
- Paoli L., Beken T. V., „Organized Crime, A Contested Concept“, *The Oxford Handbook of Organized Crime* (ed. L. Paoli), Oxford, 2014, 13–31.
- Paoli L., „Towards a Theory of Organized Crime: Some Preliminary Reflections“, in: *Illegal Entrepreneurship, Organized Crime and Social Control, Essays in Honor of Professor Dick Hobbs* (ed. G. A. Antonopoulos), Switzerland, 2016, 3–18.
- Passas N., „Cross-border crime and the interface between legal and illegal actors“, in: *Upperworld and Underworld in Cross-border Crime* (P. van Dyne, K. von Lampe, N.Passas eds.), Tilburg, 2002, 11–42.
- Ross J., Rothe D., „Private Military Contractors, Crime and the Terrain of Unaccountability“, *Justice Quarterly*, 4/2010, vol. 27, 593–617.
- Ruggiero V., „War as corporate crime“, in: *State Crime in the Global Age* (W.J. Chambliss, R.Michalowski, R.C.Kramer eds.), Cullompton, 2010, 103–117.
- Sanchez F., et al., „Conflict, Violence and Crime in Columbia“, in: *Understanding Civil War* (P. Collier, N. Sambanis, eds.), World Bank, 2005.
- Симеуновић-Патић Б., *Убиства у Београду*, Београд, 2003.
- Solis G. D., *The Law of Armed Conflict*, Cambridge, 2010.
- Sparens T., Trafficking in Illicit Firearms for Criminal Purposes within the European Union, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, vol.15, 3/2007, 359–382.
- Sung H., „State Failure, Economic Failure, and Predatory Organized Crime: A Comparative Analysis“, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, vol. 41, 2/2004, 111–129.

- Шкулић М., *Организовани криминалијеи*, Београд, 2015.
- Tilly C., "War Making and State Making as Organized Crime", *Bringing the State Back In* (eds. P. Evans, T. Skocpol), Cambridge University Press, 1985, 169–186.
- Varese F., "Protection and Extortion", *Oxford Handbooks Online*, 2013.
- Volfgang M., Ferakuti F., *Pokultura nasilja*, Beograd, 2012.

ОСТАЛИ ИЗВОРИ

- Arms Trafficking and Organized Crime, Global Trade, Local Impacts*, Global Initiative against Organized Crime, 2022.
- Digest of Firearms Trafficking and Related Crimes Cases*, UNODOC, Vienna, 2023.
- Global Study on Homicide*, UNODC, New York, 2023.
- Study to Support an Impact Assessment on Options for Combatting Illicit Firearms Trafficking in the European Union*, Luxembourg, 2014.
- The Conflict in Ukraine and its Impact on Organized Crime and Security*, UNICRI, 2022.

Natalija Lukić, PhD*

ORGANIZED CRIME IN WAR WITH A VIEW AT ILLEGAL ARMS TRAFFICKING

Summary

The paper deals with the question of the relation between war and organized crime. After explaining issues regarding definitions of both war and organized crime, the author pays attention to the impact of war on general crime, and especially on the crimes committed by organized criminal groups. The article examines the relation between organized crime and the state as well, bearing in mind that war conflicts represent one of the circumstances that affects the state's ability to suppress organized crime. Additionally, the author looks at the issue of the active support of the state to organized criminal groups in war conflicts due to its political interests. Illegal arms trade is one of the most profitable criminal markets, but for the largest number of organized criminal groups it is not the primary source of income. The author points to the data on the phenomenology of that criminal activity, different subjects involved in that illegal business, and finally to the legal framework at the international and national level.

Key words: organized crime, illegal arms trafficking, war, state.

---

* Associate professor, University of Belgrade – Faculty of Law, natalija.lukic@ius.bg.ac.rs